

LBRIS

We know
books

ROBERT BIRD

**FEODOR
MIHAILOVICI
DOSTOIEVSKI**

Traducere din limba engleză
PAUL S. GRIGORIU

LITERA

București

CUPRINS

Introducere: Chipurile lui Dostoievski	7
1 O vocație nobilă	21
2 Zece ani de tăcere	47
3 Numele	71
4 Rămășagul	91
5 În suspans	113
6 Vise și demoni	145
7 Gesturi de implicare	177
8 Pelerinaj	205
Epilog: Condamnatul	249
Trimiteri	255
Note	257
Lecturi recomandate	281
Bibliografie selectivă	283
Mulțumiri	285
Credite fotografice	287

O VOCAȚIE NOBILĂ

Sunteți obligat să oferiți explicații sumare și clare, în strictă concordanță cu adevărul, la întrebările formulate aici de Comisia de Anchetă desemnată de împărat:

1) *Care vă sunt prenumele, patronimul și numele; ce vârstă aveți; ce credință; și dacă ați îndeplinit la vremea potrivită rânduielele religioase?*

Feodor, fiul lui Mihail Dostoievski, 27 de ani, ortodox greco-rus. Am îndeplinit la vremea potrivită rânduielele religioase.

2) *Cine vă sunt părinții și unde sunt, dacă mai trăiesc?*

Tatăl meu a fost medic militar, consilierul colegial Dostoievski. Mama mea a făcut parte din breasla negustorilor. Sunt morți amândoi.

3) *Ce școli ați urmat, pe socoteala cui și când ați absolvit?*

Am urmat Institutul de Inginerie pe cheltuiala proprie. Am absolvit cursul de ofițeri al Institutului de Inginerie în 1843.

4) *Ați fost în armată și, dacă da, când ați intrat, pe ce poziție și cu ce grad? Ați mai fost anchetat sau judecat și, dacă da, pentru ce anume?*

Am intrat în serviciul militar după ce am absolvit cursul superior pentru ofițeri la Institutul de Inginerie în 1843, la oficiul de recrutare al Departamentului de Inginerie. Mi-am dat demisia în 1844, cu gradul de locotenent. Nu am mai fost judecat sau anchetat.

5) *Aveți proprietăți sau capital, iar dacă nu, ce mijloace aveți pentru a vă întreține pe dumneavoastră și familia, dacă aveți?*

La moartea părinților mei am moștenit, împreună cu toată familia rămasă, o proprietate cu 100 de suflete în regiunea Tula. Însă în 1845, cu acordul rudelor, am renunțat la partea mea în schimbul unei sume de bani plătită într-o singură tranșă. În momentul de față nu am alte proprietăți, nici capital. Îmi câștig traiul din activitatea literară și așa am făcut și până acum.

6) *Ce cunoștințe apropiate aveți și cu cine întrețineți legături frecvente?*

Nu am avut legături deschise cu nimeni, în afară de fratele meu, Mihail Dostoievski, inginer pensionat și sublocotenent.¹

Astfel își descria Feodor Dostoievski originile și caracterul la un interogatoriu din 8 iunie 1849. S-a născut pe 30 octombrie 1821 (11 noiembrie, după calendarul gregorian) într-o familie care pretindea că ar fi de origine nobilă și străveche,

dar care, în ultimele generații, ocupase o poziție mai modestă în societatea stratificată din Imperiul Rus. Bunicul lui a fost probabil preot de parohie în Ucraina, aparținând poate Bisericii Greco-Catolice. Tatăl lui Dostoievski a lucrat la Moscova ca medic la un spital pentru săraci – spital unde s-a născut și Dostoievski; a urcat treptele ierarhice ale societății până când a primit statutul nobiliar în 1828. În 1831, familia a reușit să cumpere o proprietate la țară: Darovoe („dat pe degeaba”), în provincia Tula, cu 100 de țărani, dintre care 40 iobagi. În 1832, proprietatea a ars din temelii, ducând la un hățiș de ipoteci și alte datorii. Disputele legale din jurul moștenirii părinților săi și a familiei Kumanin, unchiul și mătușa pe linie maternă, aveau să fie o sursă constantă de stres de-a lungul vieții lui Dostoievski și este posibil să fi jucat un rol și în atacul cerebral care i-a provocat moartea la 59 de ani, pe 28 ianuarie 1881.

Șapte copii au ajuns până la vârsta adultă; Feodor a fost al doilea dintre cei patru băieți. În 1837, la puțin timp după moartea mamei lui, Feodor s-a dus la Sankt-Petersburg cu mult iubitul său frate mai mare Mihail (născut în 1820), unde s-au pregătit împreună pentru examenele de admitere la Institutul de Inginerie. Mihail nu a fost admis, dar Feodor a trecut examenele cu brio. Lipsa unei poziții influente l-a împiedicat să primească bursă, motiv pentru care a rămas să se bazeze pe tatăl lui, dornic să-l ajute, dar sărăcit. A ajuns renumit pentru caracterul studios, care i-a atras porecla monahală „fratele Fotie”. Și-a încheiat studiile în 1843 cu gradul de sublocotenent și a intrat în regimentele ingineresti din Sankt-Petersburg.

Între timp, frații Dostoievski își pierduseră și tatăl, care a murit în iunie 1839 în condiții neclare; fie a suferit un atac de apoplexie, fie a fost omorât în bătaie de țărani de pe domeniul familiei. Trebuie spus că, în ciuda circumstanțelor și a reconstrucției pline de imaginație a lui Sigmund Freud, Feodor nu pare să se fi simțit deloc vinovat de moartea tatălui și greu pot fi găsite urmele unei traume de durată în scrisorile și însemnările lui autobiografice. Feodor a rămas la mila tutorilor, printre care generoasa familie Kumanin, și a iscoditorului Piotr Karpenin, care a devenit executorul domeniului Dostoievski, după ce s-a însurat în 1840 cu sora lui Feodor, Varvara. Deși au continuat să-l sprijine pentru studii, rudele nu păreau dispuse să-i tolereze atitudinea nepăsătoare față de bani și planurile de viitor fantasmagorice.

De la început, problemele financiare ale lui Dostoievski au fost exacerbate de dăruirea lui totală față de tărâmurile imaginare care i se deschideau prin poezie, teatru și proză. Mai târziu își amintea că văzuse *Hoții* de Friedrich Schiller la zece ani.² În 1835, familia se abonase la *Biblioteca dlia citenia* (Biblioteca de lectură), care publica orice de la Pușkin la Balzac și George Sand. În timpul unei excursii la Lavra Sfintei Treimi a Sfântului Serghie, în mai 1837, Feodor și Mihail au încântat-o pe mătușa lor cu o „grămadă” de poezii învățate pe de rost.³ Peste ani avea să-și amintească de o excursie în capitală, în aceeași lună, alături de Mihail și de tatăl lor:

Fratele meu și cu mine ne avântam în noua noastră viață, visam cu atâta înfricoșare și putere la tot ce era „frumos și

nobil” – pe atunci acest cuvânt era încă nou și nu era folosit în sens ironic. Și câte asemenea cuvinte frumoase se foloseau pe atunci! Credeam cu patimă în ceva și chiar dacă știam amândoi prea bine de ce aveam nevoie pentru examenul de matematici, nu visam decât la poezie și poeți. Fratele meu scria poezii, vreo trei pe zi, în timp ce eu lucram mereu în gând la un roman despre viața la Veneția.⁴

În primii ani petrecuți la Sankt-Petersburg, Dostoievski a scris două piese de teatru (*Maria Stuart* și *Boris Godunov*, ambele pierdute) și și-a încercat mâna traducând din scriitorii lui francezi preferați, Eugène Sue (1804–1857) și Honoré de Balzac (1799–1850); traducerea romanului lui Balzac *Eugénie Grandet* (1833) a apărut într-o revistă în 1844. I-a mărturisit fratelui său că lucra la un roman „de lungimea lui *Eugénie Grandet*“.⁵ Încă de pe atunci Dostoievski vedea în proză o mare forță eliberatoare personală și socială, dar și o sursă de riscuri.

Sătul de parade și defilări pompoase în fața împăratului, Dostoievski și-a dat demisia în 1844. Lipsa unui venit stabil l-a făcut pe Dostoievski să solicite să i se plătească partea de moștenire cu 500 de ruble pe loc, urmând ca alte 500 să-i fie plătite în rate. Rudele au fost șocate de cât de ieftin își evaluase moștenirea; era în avantajul lor. Există mai multe relatări diferite despre împrejurările care l-au făcut pe Dostoievski să-și dea demisia din regimentul de ingineri. A circulat pe atunci un zvon conform căruia i se ceruse să demisioneze când împăratul observase că un proiect de fortăreață conceput de Dostoievski nu avea poartă. Acest zvon

nu se baza doar pe caracterul aerian al lui Dostoievski, ci și pe izolarea lui emoțională. Este primul indiciu al imaginilor marcate de claustrofobie care aveau să străbată în puțin timp proza lui Dostoievski, la jumătatea drumului între Piranesi și Escher.

Odată ce a ales noua vocație de scriitor profesionist, Dostoievski avea să încerce toată viața să compenseze prin ea originea socială compromisă.⁶ Într-o scrisoare trimisă în 1877 unui copil de 14 ani, Dostoievski își amintea că fusese hotărât să urmeze o carieră literară de la 15 ani: „În sufletul meu era un soi de flacăra în care credeam, deși nu mă preocupa prea tare ce se va întâmpla cu ea”.⁷ În același timp, Dostoievski sublinia:

... obsesia mea [pentru cariera literară] nu m-a abătut deloc de la o viziune realistă a vieții și, deși eram poet, nu inginer, am fost mereu unul dintre cei mai buni studenți de la Institutul de Inginerie, până în ultimul an; apoi am intrat în armată, și deși știam că mai devreme sau mai târziu urma să plec, *pe moment* nu am văzut nimic în activitatea mea socială care să fie în contradicție prea mare cu viitorul meu; dimpotrivă, eram ferm convins că viitorul era al meu și că eu *singur* eram stăpân pe el.⁸

Încrederea venită din propria vocație poetică i-a dat puterea să depășească traumele provocate de moartea părinților. Dostoievski îi scria fratelui său în 1839:

Sufletul meu este departe de fostele mele porniri furtunoase. Este în întregime senin, ca inima unui om care ascunde o

taină adâncă. Omul este o taină. Trebuie să o dezlegi și, dacă îți petreci toată viața căutând să o dezlegi, nu poți spune că ți-ai pierdut timpul. Mă ocup de această taină pentru că vreau să fiu om. [...] Cred că nu există ascet mai sfânt decât poetul. Cum poți să-ți încredințezi hârtiei extazul? Sufletul ascunde mereu mai mult decât poate exprima în cuvinte, culori sau sunete.⁹

Încă de la primele scrisori care ni s-au păstrat, Dostoievski semna mereu cu numele întreg (F. Dostoievski sau Feodor Dostoievski), chiar și în cele trimise familiei sau prietenilor celor mai apropiați.¹⁰ Se construia ca scriitor.

Deși impertinența și caracterul nestatornic au făcut ca relațiile cu familia și colegii să fie încordate, Dostoievski pare aproape să fi cultivat aceste tensiuni ca izvoare importante ale prozei sale, mai ales ale romanului *Oameni sărmani*, a cărui primă schiță a terminat-o cam la un an după ce și-a dat demisia din armată. Romanul, ca mai toate scrierile lui Dostoievski, este un studiu al forțelor care îngrădesc libertatea omului, atât al celor din afară, ca banii și puterea, cât și al celor interne, ca boala și dorința sexuală. Mai mult, Dostoievski a început imediat să pună sub semnul întrebării însăși deosebirea dintre cele două, arătând cum experiența subiectivă se întruchipează în obiecte materiale ale dorinței și fricii, și invers. Cu toate acestea, ca cea mai mare parte a prozei lui Dostoievski, *Oameni sărmani* arată și credința lui în puterea ficțiunii de a restaura lumea, scoțând la iveală un tărâm al imaginației în care libertatea este – sau, cel puțin, poate fi – stăpână.

Konstantin Trutovski, *Portretul lui Fiodor Dostoievski*, 1847

Oameni sărmani este un roman epistolar care descrie dragostea nefericită a jalnicului Makar Devuşkin pentru iubita lui, Varvara. Dostoievski acordă o atenție egală detaliilor

vieții materiale și mijloacelor prin care această viață este alimentată de dorințele și fanteziile personajelor, îndeosebi literatura (de la dubioasele „Patimi italiene“ până la Pușkin și Gogol) și scrisorile. Ajunge să se cunoască pe sine însuși prin aceste portrete imaginare: „Căci simt exact același lucru, la fel ca în carte și uneori am fost în taman aceleași situații”.¹¹ Cu toate acestea, ajunge și el captiv pe tărâmul imaginarului. Varvara se căsătorește până la urmă din interes cu negustorul Bâkov și îi scrie lui Makar: „Îți las cartea ta, ghergheful meu și o scrisoare neterminată; când privești aceste rânduri pe care am început să le scriu, poți să citești cu gândul orice ai fi vrut să auzi sau să citești de la mine, orice aș fi putut să-ți adresez în scris”.¹² Makar rămâne să-și cizeleze stilul literar: „Creez în scris doar ca să aștern cuvinte pe hârtie, doar ca să-ți scriu ție cât mai mult”.¹³

Makar a fost primul dintre numeroșii protagoniști ai lui Dostoievski care nu au reușit să scape din zona imaginarului. Reacțiile diferite provocate de roman au arătat că Dostoievski, ca scriitor, era și el închis ermetic în propria imaginație. Un critic hâtru se plângea:

Romanul nu are formă și se bazează în întregime pe detalii atât de obositor de monotone, încât aduc cu ele o plictiseală nemăiîntâlnită. Detaliile din roman sunt ca o masă la care, în loc de supă, ai primi bomboane de zahăr și, în loc de vită, sos, tocană și desert – bomboane de zahăr. Poate că este dulce, poate că este util, însă doar în sensul în care ucenicii prăvăliilor de zaharicale au voie să se ghiftuiască, pentru a se dezgusta de dulciuri.¹⁴

Altorali s-a părut de mare efect sentimentalismul. După ce a citit *Oameni sărmani* în manuscris, Nikolai Nekrasov (1821–1877), unul dintre cei mai importanți poeți și editori ai zilei, s-a grăbit să-l întâlnească pe autor în mijlocul nopții – o noapte albă din Petersburg în care soarele se cufundă dincolo de linia orizontului doar pentru câteva ore trecătoare. Entuziasmul i-a fost împărtășit de Visarion Belinski (1811–1848), critic de frunte și îndrumător al gusturilor. Romanul a apărut în almanahul lui Nekrasov în 1846 și în ediție separată în 1847. Între timp, adulația lui Nekrasov și Belinski fusese deja atenuată de nedumerirea pe care le-o provocase noua scriere a lui Dostoievski, enigmaticul roman *Dublul*, apărut în revista *Otecestvennié zapiski* a lui Andrei Kraevski, în februarie 1846; dar, din fericire, această consternare nu a fost generală. Viitorul literaturii ruse – și, cu el, în mare măsură, al societății civile din Rusia – părea să fie al penei sale talentate și implicate social. În 1848, Dostoievski era pe cale să dobândească legitimitatea culturală și independența financiară după care tânjea atâta.

Revoluțiile europene din 1848 au găsit Rusia într-o stare de depresie culturală severă, potențată de regimul paranoic al țarului Nicolae I. Nicolae urcase pe tron în mijlocul revoluției decembriste din 1825, condusă de ofițeri școliți care tânjeau după reforme constituționale. După ce a reprimat revolta, Nicolae a interzis multe forme de discurs public și a instituit o cenzură strictă în privința celorlalte. Filosofia ca materie a fost interzisă în universități. Când Piotr Ceaadaev (1794–1856) a reușit să se strecoare printre furcile cenzurii